

буття не вичерпується раціональною метафізикою. Філософія релігії дозволяє на доступ до раціонального вивчення трансцендентного без порушення внутрішньої логіки сфери релігійного життя, у якій це трансцендентне *оригінально* засвідчує свою даність.

Ключові слова: *релігія, метафізика, природна теологія, феноменологія, філософія релігії, пізнання, Бог, трансцендентний, об'явлення, таїнство.*

В статті Г.Добка «Бог феноменологов» как ответ на диллему «Бога Авраама, Исаака и Якова» или «Бога философов и ученых» раскрыто ключевые данные феноменологического метода исследования религии на основании концептуализации «философии религии» как эссенциальной философской науки в области религиозных предметов. Здесь объектом анализа предстает «Бог религиозного опыта», сам религиозный опыт и присущие ему способы данности религиозных объектов человеческого сознания, а также религиозные акты, благодаря которым человек выстраивает свою связь с религиозной предметностью. Проводится сопоставление между программными задачами философии религии и природной теологии. Как вывод, утверждается, что философское осмысление абсолютного бытия не исчерпывается рациональной метафизикой. Философия религии позволяет приобщиться к рациональному изучению трансцендентного, не нарушая внутреннюю логику области религиозной жизни, в которой это трансцендентное оригинально представляет свою деятельность.

Ключевые слова: *религия, метафизика, естественная теология, феноменология, философия религии, познание, Бог, трансцендентное, обьявление, таинство.*

*Г. Христокін** (м. Буча)

УДК 2–14+271.2–1

4.4. ФЕНОМЕНОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ В ТЕОЛОГІЇ ГЕОРГІЯ ФЛОРОВСЬКОГО

XX ст. для православної теології ознаменувалося освоєнням нових теологічних підходів. На зміну теологіям, в яких панувала метафізика та раціонально-спекулятивні методи, почали з'являтися нові форми богословських вчень, в яких помітне місце займали постметафізичні методи тлумачення Одкровення – феноменологія та герменевтика. Одним з перших, хто застосував феноменологічний підхід в сучасній неопатристичній православній теології, був Георгій Флоровський. Він поклав початок продуктивному використанню ідей та практик феноменології в православному богослов'ї. Цю тенденцію згодом плідно продовжили

* Христокін Геннадій Володимирович – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та політології Національний університет державної податкової служби України (м. Буча).

Д.Станілоає та Й.Брек, які застосували феноменологічну методологію у створенні неопатристичної систематичної теології та тлумаченні Біблії. Але найрезультативніше розвинули і втілили новаторські підходи православної феноменологічної теології митрополит Йоан Зізіулас, Х. Янарас, Й. Манузакіс та Д. Харт, які створили особливий православний постметафізичний феноменологічний дискурс. Їх творчість, що на сьогодні являє вершинні досягнення постнеопатристичної православної теології, може бути гідно досліджена та оцінена, якщо ми усвідомимо важливу роль зусиль Г.Флоровського, який стояв біля витоків православної феноменології. Саме тому аналіз феноменологічних підходів Г.Флоровського є актуальним завданням для сучасного академічного релігієзнавства та історії теології.

Різні аспекти богословських поглядів Г.Флоровського аналізували Е.Блейн¹⁵⁴, М.Гаврюшин¹⁵⁵, І.Євламπίєв¹⁵⁶, О.Кырлежев¹⁵⁷, Е.Лаут¹⁵⁸, Д.Уільямс¹⁵⁹, С.Хоружий¹⁶⁰, О.Шмеман¹⁶¹.

Найбільш вагомих результатів в дослідженні поглядів Г.Флоровського досягнув англіканський дослідник архієпископ Роуен Вільямс, на думку якого для Флоровського характерна апологія персонального історичного знання¹⁶². Р.Вільямс вважає, що Г.Флоровський знаходився під впливом В.Дільтея і Дж.Коллінгвуда, коли зазначав, що теологія повинна бути особистою герменевтикою Святого Письма і Переказу, а також коли доводив історичну достовірність християнства як релігії, що сповіщає про факти, пізнані особистостями минулого. На думку Р.Вільямса, персоналізм Г.Флоровського проявляється у наданні особливого значення особистому знанню для формування наративної християнської традиції, її сприйняття і відновлення¹⁶³. Водночас

¹⁵⁴ Блейн Э. Жизнеописание о. Георгия Флоровского // Георгий Флоровский: священнослужитель, богослов, философ. – М., 1995. – С. 7-240.

¹⁵⁵ Гаврюшин Н. К. Русское богословие: Очерки и портреты. – Нижний Новгород: Глагол, 2005. – С. 275-311.

¹⁵⁶ Евлампиев И. И. Георгий Флоровский: путь богослова // Георгий Флоровский, прот. Вера и культура: Избранные труды по богословию и философии. – СПб., 2002. – С. 5-48.

¹⁵⁷ Кырлежев А. Георгий Флоровский // Избранные богословские статьи. – М., 2000. – С. 307-312.

¹⁵⁸ Louth A. The patristic revival and its protagonists // The cambridge companion to orthodox christian theology. – Cambridge: University Press, 2008. – P. 188-202.

¹⁵⁹ Уильямс Д. Неопатристический синтез Георгия Флоровского // Георгий Флоровский: священнослужитель, богослов, философ. – М., 1995 – С. 307-366.

¹⁶⁰ Хоружий С. Неопатристический синтез и русская философия // О старом и новом. – СПб., 2000. – С. 35-61; Хоружий С. С. Шаг вперед сделанный в рассеянии // Опыты из русской духовной традиции. – М., 2005. – С. 329-446.

¹⁶¹ Шмеман А. Русское богословие: 1920–1972: Вводный Обзор [Электронный ресурс] // Режим доступа в Интернете: http://krotov.info/libr_min/25_sh/shme/man_39.html

¹⁶² Williams R. Eastern Orthodox Theology // The modern theologians. In introduction to Christian Theology in the twentieth century. – University of Cambridge, 1997. – P. 508-509.

¹⁶³ Там само. – С. 509.

комплексного релігієзнавчого дослідження феноменологічних підходів у теології Г.Флоровського до цього часу не було проведено. Аналіз основних аспектів феноменології Г.Флоровського є завданням запропонованої роботи.

Спроби перших феноменологічних побудов в сучасній православній теології пов'язані з неопатристикою, речники якої усвідомили згубність використання метафізики в теології. Вже засновники неопатристики Г.Флоровський та В.Лоський, а згодом Д.Станілоає, Й.Брек, Х.Янарас, Й.Зізіулас, Й.Манузакіс та інші, намагалися максимально звільнитися від метафізики в теології¹⁶⁴. Вони добре усвідомлювали важливість повернення теології до реальності Одкровення та церковного досвіду. Щоправда між ними не існувало єдності в досягненні цієї мети, не існувало єдиної програми чи методології для православних богословів ХХ століття. Усі вони досить по-різному уявляли шляхи звільнення від метафізики і повернення до очевидностей Писання та Традиції. Можна навіть говорити, що кожен православний теолог мав власну концепцію та вподобання, виходячи з яких творив. Не однаковою мірою відбувалося засвоєння ними і використання феноменологічного методу. Наприклад, В.Лоський переймався подоланням схоластизації богослов'я і задовольнився поверненням до принципів християнського персоналізму та екзистенціалізму, що, на його думку, дозволяли найкращим чином розкрити містичний досвід Церкви, в якому він вбачав вияв Одкровення та надійну опору теології. Феноменологію В.Лоський фактично не знав і не використовував. У гносеології він був містичним емпіриком, вважав містичні переживання надійним засобом богопізнання. Таким чином, усю багатоманітність релігійного досвіду він редукував до містичного.

Натомість Г.Флоровський не лише реалізував спробу побудови постметафізичної теології, але й вперше використав феноменологію в своїй теології. В ній він відходить від метафізичних систем мислителів грецької патристики, спекулятивних концепцій російської релігійної філософії та схем православної академічної теології. Г.Флоровський свідомо намагається побудувати теологію без метафізики – природної теології та філософії.

Звичайно, теологію Г.Флоровського не можна вважати взірцевою феноменологічною, вона містить лише деякі зачатки власне феноменологічного методу. Та й сам богослов ніде не вказує на свою пряму

¹⁶⁴ Христокін Г. В. Екзистенціалістська інтерпретація Христом Янарасом вчення Діонісія Ареопагіта (на матеріалі книги «Гайдеггер та Ареопагіт») // Практична філософія. – 2007. – № 1 (23). – С. 142-150; Христокін Г. Постмодерний неопатристичний емпіризм Іоанна Манузакіса [Електронний ресурс] // Релігія в Україні: <http://www.religion.in.ua/main/bogoslovyia/724-postmodernij-neopatrystichnij-empirizm-ioanna.html>; Христокін Г. Теорія богопізнання за працею І.Зізіуласа «Буття та інакшість» [Електронний ресурс] // Релігія в Україні: <http://www.religion.in.ua/main/bogoslovyia/632-teoriya-bogopoznannya-za-praceyu-iziziulasa.html>; Христокін Г.В. Теорія теогносії в природній теології Д. Станілоає // Мультиверсум: філософ. альманах: [зб. наук. пр]. – 2007. – № 62. – С. 187-196.

залежність від феноменології, не розвиває спеціальну феноменологічну методу чи концепцію, але аналіз його праць свідчить про знайомство і використання автором вчення раннього Е.Гуссерля. Нагадаємо, що Г.Флоровський творив у час, коли стали широко відомими погляди класиків феноменології релігії Р.Отто, Г.ван дер Леува, М.Шеллера. Нам мало відомо, наскільки глибоко православний теолог був з ними ознайомленим, але те, що теологія Г.Флоровського створювалася в контексті уявлень класичної феноменології релігії, не викликає сумнівів.

Як і більшість представників класичної феноменології, Г.Флоровський виступає як християнський феноменолог, тобто як християнський теолог, що використовує феноменологічну методологію. Щоправда його феноменологія має свою специфіку, бо ж вона належала православному, що і вирізняє її з поміж інших варіантів християнської феноменології того часу.

Найбільш очевидним є вплив на Г.Флоровського не стільки феноменологів релігії, які були теологами-релігієзнавцями, скільки засновника феноменології. Для Е.Гуссерля вихідною установкою є девіз: «повернення до речей», а для Г.Флоровського теологічною установкою стає заклик: «назад до Отців». В Е.Гуссерля – це повернення до реальності через феноменологічну редукцію – позбавлення усіх попередніх природних чи культурних установок заради досягнення чистоти свідомості. А для православного богослова це повернення до справжнього Одкровення – безпосередніх джерел та істин віри: вчення Ісуса і традиції отців. Г.Флоровський усвідомлює це повернення як подолання викривленої схоластичною метафізикою (і тому несправжньої) християнської теології, як повернення до богослов'я істинного, справжнього – зорієнтованого на мислення отців. Таким чином, намагаючись повернутися до реальності, Г.Флоровський діє не як філософ, а як теолог, для якого завданням є не очистити свідомість, а віднайти істинну інтуїцію віри, встановити правильну налаштованість на пізнання істини.

Зрозуміло, що використання феноменологічного методу в Г.Флоровського виглядає досить спрощеним і навіть наївним. Воно спирається на традиційну для православ'я установку безпосереднього богопізнання. Щоправда реалізацію цієї можливості богослов вбачає не у містичному, а в інтелектуальному спогляданні, що ще більше наближує його підхід до власне феноменологічного.

Звичайно, ніхто з християнських і зокрема православних теологів не використовував автентичну методологію Е.Гуссерля у своїй теології. І Г.Флоровський не був у цьому винятком. Він вибирає з феноменологічного методу лише те, що йому найбільше підходить. У цьому позиція Г.Флоровського наближена до позиції класичних феноменологів релігії, більшість представників якої були християнськими теологами. Його цікавили не стани свідомості, а об'єктивні релігійні феномени та можливість їх споглядання. Для цього він використовує концепти класичної феноменології релігії: психологічне вживання шляхом емпатії, використання інтроспекції, інтуїтивне почування, тощо. І робить це, часто, в довільній формі, не прагнучи

зберегти чистоту методу. Для Г.Флоровського феноменологія – це засіб, а не мета. Відсутність прямої залежності Г.Флоровського від Е.Гуссерля чи класиків феноменології показує, що він самостійно і в практичному аспекті використав і розвинув чимало її положень, навіть не знаючи про ґрунтовні філософські та релігійнознавчі студії з цього предмету.

Значну роль у Е.Гуссерля відіграє здатність до інтелектуальної інтуїції, що уможливило безпосереднє схоплення сутності речей. Г.Флоровський теж визнає важливість безпосередньої інтелектуальної інтуїції, але спрямовує її головним чином на споглядання Одкровення – реальності Христа і Церкви. І хоча богослов ніде прямо не використовує поняття «інтелектуальна інтуїція», а говорить натомість про «віру» чи «досвід» богопізнання, але аналіз контексту використання останніх дуже нагадує концепцію «ейдетичного бачення» Е.Гуссерля. Принаймні поняття досвіду Г.Флоровський вживає у щонайширшому сенсі. Подібно до Е.Гуссерля, у якого досвід містить віру, переживання, мислення, інтуїцію, у Г.Флоровського досвід, так само, не обмежується лише містичними переживаннями чи вірою. Використані у текстах Г.Флоровського поняття «досвід» і «переживання» автор вживає в об'єктивно-ідеалістичному та інтелектуалістичному сенсі ранньої феноменології Е.Гуссерля.

Якщо для німецького філософа сутності (ейдоси) феноменів можуть бути безпосередньо схоплені, можливе інтуїтивне бачення сутнісних феноменів, то для Г.Флоровського можливе безпосереднє схоплення, своєрідне «ейдетичне бачення» суті Одкровення – євангельської звістки, самого Христа під час літургії та читання Писання. Для Г.Флоровського предметами споглядання виступають дії Бога в історії, слова в Писанні, які є своєрідними релігійними очевидностями побаченого й почутого¹⁶⁵. Тим самим, Г.Флоровський уникає апофатизму та містичного емпіризму в своїй методології і схиляється до християнського феноменологічно-персоналістичного персоналізму, в межах якого розвиває вчення про можливість позитивного знання Бога через надприродне одкровення. В аналогічному ключі розглядає богопізнання і інший представник християнської феноменології М.Шеллер.

Реальність для Е.Гуссерля постає єдиною у спогляданні, вона відкрита для досвіду. Так само і для Г.Флоровського Одкровення постає як феномен можливий і відкритий для споглядання. Богослов не робить акцент на трансцендентності чи іманентності у сприйнятті Одкровення. Аналогічно до феноменологічного підходу православний теолог визнає можливість досвідного сприйняття і споглядання Одкровення, яке дається нашому досвіду в усій можливій повноті. Знання Бога, щонайперше, можливе для російського богослова лише на основі слова Божого, зверненого до людини, яка здатна адекватно «споглядати Бога», бачити, як він сходить до людини, являється

¹⁶⁵ Флоровский Г. Богословские отрывки // Избранные богословские статьи. – М., 2000. – С. 445-446.

її¹⁶⁶. Використовуючи свою природну розумність та вміння розмовляти, людина записує «почуте слово Боже» і «побачене» у богоз'яві. Таким записом Одкровення є Св. Письмо. В ньому фіксуються не лише почуті від Бога слова і нав'язані ним видіння, а й почуття, переживання та слова людини, яка спілкується зі своїм Творцем¹⁶⁷. Отже, Г.Флоровський не містифікує своє вчення про осягнення Бога. Головним предметом релігійного пізнання у нього є Бог, що виявляє себе в історії. Християнський Бог – це не «абсолютно невідомий Бог» містиків¹⁶⁸.

Подібно до практики феноменологічної редукції, Г.Флоровський вилучає з акту споглядання Христа усі категоріальні, метафізичні та інші установки, щоб дійти до істинного споглядання Одкровення. Богослов намагається звільнитися від психологізму взагалі та містичного психологізму зокрема. Також він свідомо долає спекулятивні побудови російської релігійної філософії. Натомість, мислитель намагається представити об'єкт релігійного пізнання як історичний факт¹⁶⁹, що пізнається емпіричною свідомістю¹⁷⁰. Це свідчить, що феноменологія Г.Флоровського розвивається в контексті об'єктивістської феноменологічної теології ХХ ст., і не є реконструкцією позиції грецьких отців.

Умовою здобуття чистоти споглядання Одкровення є досягнення «розуму отців» – стану, для Г.Флоровського, найбільш повного і чистого споглядання істини Одкровення. Зрозуміло, що така позиція є досить далекою від гуссерлівського ідеалу феноменологічної редукції – епохе – з її установкою на звільнення від попередніх суджень і досягнення безосновного споглядання свідомості. Як і більшість класичних феноменологів релігії, Г.Флоровський розумів епохе як уточнення існуючих в кожній релігії первинних очевидностей. Істинне споглядання можливе лише інтуїтивним розумом, що бачить очевидність Одкровення в Писанні та Традиції.

Для Г.Флоровського особистість може сприйняти Одкровення в мовчанні, звільнившись від усіх гіпотез про Бога¹⁷¹. Утримується від суджень конкретна людина, для якої сприймання Одкровення є особистісним переживанням віри, яка лише здається „містичною”¹⁷²; втім нічого суто містичного в мовчанні свідомості при прийнятті Одкровення Бога на віру немає. Ця німота – звичайне утримання від суджень, проста відкритість до дійсності, в даному випадку – до слів Писання¹⁷³, особиста свідомо довіра

¹⁶⁶ Там само. – С. 442.

¹⁶⁷ Там само. – С. 442.

¹⁶⁸ Там само. – С. 445-446.

¹⁶⁹ Там само. – С. 443-444, 445.

¹⁷⁰ Там само. – С. 444-445.

¹⁷¹ Там само. – С. 445.

¹⁷² Там само.

¹⁷³ Там само.

Богу. Тобто, мовчання не мета, а засіб, завдяки якому свідомість може прийняти вірою Одкровення¹⁷⁴.

На відміну від аїсторизму Е.Гуссерля, православний теолог робить об'єктом споглядання історичну реальність, в якій діє історична особистість Ісуса. Г.Флоровського схильний сприймати слова Бога в Писанні як історичні факти – від створення світу до його кінця, факти священної історії єврейського народу, історії Ісуса Христа і Церкви. Тим самим інтелектуальній інтуїції віруючого відкривається Ісус як історичний факт, як очевидність яка схоплюється розумом, а не як абстрактна ідея чи містичний феномен. Тому, хто читає Біблію, вважає Г.Флоровський, і хто має віру, тому відкривається справжній Христос. Тож феноменологія Г.Флоровського і зосереджується на оцінці біблійних подій та особистості Христа як історичних феноменів та предметів для споглядання.

Опора на історизм та об'єктивізм дає можливість Г.Флоровському тлумачити релігійне пізнання надприродного Одкровення не гіпотетично, а феноменологічно, як опис *фактів* історії очевидних для людей зі звичайною свідомістю. Відповідно, людям, які не сприймали ці історичні факти, залишається лише вірити досвіду інших – вірити тому, що апостоли і пророки бачили і чули¹⁷⁵. На думку теолога, абсолютними і постійно присутніми в історії фактами, які можна споглядати, є Христос і його Церква¹⁷⁶.

Богослов вчить про можливість інтелектуального схоплення в церкві слів Бога та споглядання його справи. Так, під час читання Святого Письма чи проповіді про Христа в церкві формується «образ Христа»¹⁷⁷, який відтворює той образ, що був у апостолів як свідків його слів і дій. Така самоочевидність образу Христа для Г.Флоровського не є психологічним феноменом, а об'єктивною характеристикою, притаманною самому одкровенню Євангелія.

Таким чином, теорія істини як знання, адекватного «історичним фактам», що мають статус «несумнівних», «очевидних» навіть при їх «пригадуванні»¹⁷⁸, постає у Г.Флоровського теорією феноменологічною. Звідси можливий висновок, що богослов зводить релігійну свідомість до феноменологічної свідомості об'єктивного ідеаліста. Отже, безпосереднє феноменологічне пізнання Одкровення у Г.Флоровського обходить конвенціоналістичну концепцію встановлення догматичної істини.

Відповідно до об'єктивістської феноменологічної позиції Г.Флоровського, релігійне пізнання не передбачає подвоєння об'єкту, суб'єкту і процесу пізнання. Питання про істинність тверджень Писання, Переказу та Соборів Церкви стає питанням про істинність споглядання авторів Писання, Переказу та діячів Церкви. Цим самим істинним вважається досвід богознання пророків та апостолів, а всі інші повинні його приймати вірою та

¹⁷⁴ Там само. – С. 445-446.

¹⁷⁵ Там само.

¹⁷⁶ Там само. – С. 444-445, 446-447.

¹⁷⁷ Там само. – С. 447.

¹⁷⁸ Там само.

осмислювати. Тільки так, за переконанням Г.Флоровського, народжується теологія взагалі та догматична теологія зокрема¹⁷⁹.

Догматичні формулювання, для Г.Флоровського, виникають не конвенційно, як у Отців Церкви, а внаслідок споглядання об'єктивної надприродної реальності. Догматична теологія у метафізичних поняттях виражає реальний досвід: побачене, почуте, усвідомлене з надприродного Одкровення. Предметом догматичних формул у Г.Флоровського постають факти біблійної та церковної історії сприйняті феноменологічно. А формою догматичних визначень є метафізичні поняття, запозичені з різних систем античної філософії, але переосмислені для вираження нової реальності¹⁸⁰. За таких підходів догматичні формули стають виразом дискурсивного знання про Бога, а не безпосереднім його знанням, адже догмати відсилають до «споглядання» надприродних реальностей, про які в них йдеться. Г.Флоровський переконаний, що, хоча в словах та логічних формулах неможливо сповна передати всю надприродну дійсність, але все, що вдається виразити і описати, є необхідними і, головне, правильними судженнями. Їхня неповнота не применшує необхідності саме таких формул, не послаблює точності сформульованого. Отже, категорії богослов'я Г.Флоровський тлумачить аналогічно метафізичним категоріям – вони покликані відображати дійсність.

Узагальнюючи усе сказане ми можемо констатувати, що феноменологічні підходи в теології Г.Флоровського присутні, але вони не є домінуючими, а скоріше - прихованими. Існують й інші підстави, які не дозволяють відносити теологію Г.Флоровського до послідовно феноменологічних концепцій. Причина в тому, що, відмовившись від схоластичної метафізики, як такої, що викривлює справжнє мислення Отців, Г.Флоровський висунув тезу про необхідність побудови теології «неопатристичного синтезу». Але вона не будується Г.Флоровським, як послідовно антиметафізична, навпаки, він говорить про необхідність створення сучасної православної метафізики на основі традиційних святоотцівських вчень. І одним з інструментів такої теології є феноменологія та інтуїтивізм. Тобто, використавши феноменологічну методологію, Г.Флоровський не створює феноменологічну теологію. Навпаки, феноменологічні концепти мають працювати в межах оновленої православної метафізики.

Отже, Г.Флоровський, як і Е.Гуссерль, М.Шелер, М.Гайдеггер та К.Барт, намагається йти «до самих речей». У нього це означає – йти до самоодкровення Бога, який являє себе не в незвіданих «містичних» теофаніях, а в історії. Г.Флоровський у своїй методології не йде далі ідей раннього Е.Гуссерля та М.Шелера, що робить його прибічником об'єктивного ідеалізму та теорії інтелектуальної інтуїції. Віра, мовчання – це назви для феноменологічної редукції, а змінений погляд на світ дозволяє бачити буття і

¹⁷⁹ Там само. – С. 447-455.

¹⁸⁰ Там само. – С. 450.

виражати його в логічних поняттях і судженнях. Г.Флоровський намагається подолати будь-які прояви суб'єктивізму, прагматизму й конвенціоналізму. І хоча в його текстах зустрічаються поняття, характерні для цих течій філософії, але вони використовуються лише в тих сенсах, які б надавав їм об'єктивно-ідеалістичний феноменолог. Головну проблему релігійної гносеології – можливість пізнати надрозумне і виразити зміст пізнаного в поняттях – Г.Флоровський намагається вирішити апеляціями до споглядання, до раціонального досвіду, до відкритості релігійних об'єктів пізнання. Так само всі проблеми релігійної герменевтики богослов вирішує через апеляцію до розуму грецьких Отців, які настільки вдало перетлумачили поняття грецької філософії, що в них стало можливим виразити об'єктивну істину, яка споглядається розумом.

Загалом методологія Г.Флоровського є об'єктивістською феноменологією. Як мислитель ХХ ст., російський богослов шукає об'єктивне буття Бога покладаючись на інтелектуально-феноменологічне споглядання. Умовою можливості такого споглядання для філософа є відкритість самого об'єктивного буття пізнанню людини. Ця відкритість називається Одкровенням. А оскільки людина є істотою історичною, то буття відкривається людині в самій особистості та історії. Оскільки ж людина є істотою суспільною, то буття відкривається їй через її суспільну свідомість. Саме ці риси дають можливість тлумачити теологію Г.Флоровського як православний варіант християнської феноменологічної теології ХХ ст.

А н о т а ц і ї

У статті **Г.В. Христокіна** “**Феноменологічні підходи в теології Г. Флоровського**” досліджується основні феноменологічні підходи представника сучасної православної неопатристики Г. Флоровського. Аналізується використання ним інтелектуальної інтуїції та методу епохи у пізнанні Біблії та Одкровення. Встановлюється, що на погляди православного богослова вплинула феноменологія раннього Е. Гусерля.

Ключові слова: *неопатристика, феноменологія, теогносія, інтелектуальна інтуїція.*

В статті **Г.В.Христокіна** «**Феноменологические подходы в теологии Г.Флоровского**» исследуются основные феноменологические подходы представителя современной православной неопатристики Г. Флоровского. Анализируются использование им интеллектуальной интуиции метода эпохи в познании Откровения. Констатируется, что на взгляды православного богослова повлияла феноменология раннего Э. Гусерля.

Ключевые слова: *неопатристика, феноменология, теогносия, интеллектуальная интуиция.*